

Цитування:

Москвічова Ю.О. Соціокультурні передумови виникнення романтизму: світоглядно-естетичні орієнтири. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* № 2. Київ : ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 203-207.

Moskvichova Y. (2020). Socio-cultural prerequisites of Romanticism occurrence: Worldview and aesthetic orientations. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 2, 203-207 [in Ukrainian].

Москвічова Юлія Олександрівна,
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри музикознавства,
інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1303-8951>
julia.moskvichova@gmail.com

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ РОМАНТИЗМУ: СВІТОГЛЯДНО-ЕСТЕТИЧНІ ОРІЄНТИРИ

Мета статті – визначити соціокультурні передумови виникнення романтизму як світового загальнокультурного руху; розглянути основні світоглядні риси романтизму та теоретичну концепцію романтичного мистецтва, що сформувалась у колі німецьких естетів; визначити специфіку українського романтизму. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні естетико-культурологічного, історичного, порівняльного методів та методу системного аналізу. **Наукова новизна.** Систематизовано світоглядно-естетичні орієнтири європейського та українського романтизму, уточнено ключові проблеми романтичної етики та естетики; здійснено спробу виявити суголосність націоцентричних ідей українського романтизму із сучасним світоглядом та ідеєю національної самосвідомості українського соціуму. **Висновки.** У стилевому відношенні романтизм у мистецтві це не єдиний художній стиль, а широкий художній напрям, основу якого визначив художній метод, пріоритетний принцип якого становить свобода, нерідко у її крайніх формах. Принцип універсалізму – характерна особливість романтизму, що поєднав мистецтво, філософію та науку. Особливої ваги набуває самоцінна людська особистість, і український романтизм тут не був виключенням. Формування романтизму в Україні сприяло пробудженню національної свідомості, утвердженню історичної самобутності народу, культурних традицій, мови й літератури. Український романтизм тісно пов'язаний з національно-визвольним рухом, що визначив теми й мотиви цього напрямку.

Ключові слова: романтизм, ірраціональність, естетика романтизму, “романтична іронія”, світогляд.

Москвічова Юлія Александровна, кандидат искусствоведения, старший преподаватель кафедры музыковедения, инструментальной подготовки и хореографии Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского

Соціокультурні передумови виникнення романтизму: мировоззренческие и естетические орієнтири

Цель статьи – определить социокультурные предпосылки возникновения романтизма как мирового общекультурного движения; рассмотреть основные мировоззренческие черты романтизма и теоретическую концепцию романтического искусства, которое сформировалось в кругу немецких эстетов; определить специфику украинского романтизма. **Методология** исследования заключается в применении эстетико-культурологического, исторического, сравнительного методов и метода системного анализа. **Научная новизна.** Систематизированы мировоззренческо-эстетические ориентиры европейского и украинского романтизма, уточнены ключевые проблемы романтической этики и эстетики; предпринята попытка выявить созвучность нациоцентрических идей украинского романтизма с современным мировоззрением и идеей национального самосознания украинского социума. **Выводы.** В стилевом отношении романтизм в искусстве это не только художественный стиль, а широкое художественное направление, в основе которого состоит художественный метод, приоритетным принципом которого является свобода, нередко в ее крайних формах. Принцип универсализма – характерная особенность романтизма, который объединил искусство, философию и науку. Особое значение приобретает самоценная человеческая личность, и украинский романтизм здесь не был исключением. Формирование романтизма в Украине способствовало пробуждению национального сознания, утверждению исторической самобытности народа, культурных традиций, языка и литературы. Украинский романтизм тесно связан с национально-освободительным движением, которое определило темы и мотивы этого направления.

Ключевые слова: романтизм, иррациональность, эстетика романтизма, “романтическая ирония”, мировоззрение.

Moskvichova Yuliia, Ph.D. in Art History, senior lecturer of the department of musicology and instrumental training of Vinnitsa State Pedagogical University named after M. Kotsiubynskyi

Socio-cultural prerequisites of Romanticism occurrence. Worldview and aesthetic orientations

The purpose of the article is to determine the socio-cultural prerequisites of the occurrence of Romanticism as a world cultural movement; to examine the basic worldview features of Romanticism and the theoretical concept of the Romantic art having been formed among German aesthetes; to determine the specifics of the Ukrainian Romanticism. **The methodology** of the study consists of applying aesthetic and cultural, historical, comparative, and systematic analysis methods. **Scientific novelty.** The worldview and aesthetic orientations of European and Ukrainian Romanticism are systematized, the key problems of the Romantic ethic and aesthetic are clarified; an attempt was made to reveal the conformity of national ideas of Ukrainian Romanticism with the

modern worldview and the idea of national consciousness of Ukrainian society. **Conclusions.** In terms of style, Romanticism is not the only artistic style, but a wide direction, based on the artistic method, the priority of which is freedom, often in its extreme forms. The principle of universalism is a special feature of Romanticism, which combined art, philosophy, and science. The self-worthy human personality acquires particular importance, and Ukrainian Romanticism wasn't an exception. The formation of Romanticism in Ukraine promoted the awakening of national consciousness, the affirmation of the historical identity of the nationality, cultural traditions, language, and literature. Ukrainian romanticism is closely linked to the national liberation movement, which defined the themes and motives of this direction.

Key words: Romanticism, irrationality, aesthetics of Romanticism, "Romantic irony", worldview.

Актуальність теми дослідження. Досвід революцій, через який пройшла більшість країн Європи (кінець XVIII – середина XIX ст.), був трагічний, проте він мав основоположне значення для формування національної самосвідомості та стрімкого прискорення темпів економічного, соціального та культурного розвитку Європи. В цей історичний період панівним художнім напрямом став романтизм. В українському суспільстві кінця XX ст. так само спостерігаємо піднесення національної свідомості, економічні та соціальні зрушення. Посилюються світоглядні тенденції характерні для епохи романтизму (конфлікт між ідеалом і буденністю, культ митця, свобода особистості тощо). Для кращого розуміння сучасних соціокультурних процесів та явищ неоромантизму, що є досить поширеним напрямом у сучасному українському мистецтві, необхідно краще усвідомити специфіку власне романтичного мистецтва. Взагалі під поняттям неоявищ розуміємо сучасне тлумачення феноменів, що мають у суспільстві певну історію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу дослідження складає аналіз праць І. Арендаренко [1], В. Жирмунського [3], Н. Лагутіної [5], Д. Наливайко [6], О. Ніколаєнко [7], М. Паласюка [8], В. Пахаренко [9] Ю. Регуш [10], Д. Чижевського [12] та ін.

Мета дослідження – визначити соціокультурні передумови виникнення романтизму як світового загальнокультурного руху; розглянути основні світоглядні риси романтизму та теоретичну концепцію романтичного мистецтва, що сформувалась у колі німецьких естетів; визначити специфіку українського романтизму.

Виклад основного матеріалу. В Європі кінця XVIII – початку XIX ст. утверджується новий ідейний і художній напрям – романтизм, який можна розглядати як своєрідний відгук на соціальні та економічні зміни. Загальновідомо, що головними подіями, які дали поштовх до зародження романтизму, були Французька буржуазна революція 1789–1794 рр. та наполеонівські війни, що розпочалися після неї. Але революція не привела до суспільної гармонії, свободи та справедливості, вона скінчилася насильством, терором та розчаруванням, що охопило суспільство і знайшло своє вираження в песимістичному тоні й трагічному забарвленні творчості митців-романтиків. Поряд із

розчаруванням у наслідках Французької революції настає і розчарування у принципах класицизму як художнього світогляду, що відображає раціоналізовану картину життя. Романтизм виникає внаслідок активного піднесення національно-визвольної боротьби, набуваючи у кожній країні національної своєрідності більшою мірою, ніж, наприклад, Відродження чи Просвітництво. Першочергово термін "романтизм" застосовувався в літературі, трохи згодом у музиці та образотворчому мистецтві. Ф. Шлегель ототожнював його з новою поезією, на відміну від класичної (античної). Як літературний термін це слово вперше з'явилося у Новаліса (псевдонім; справжнє ім'я – Фрідріх фон Харденберг), а в якості музичного – у Ернеста Теодора Амадея Гофмана. Але вже в XIX ст. починають говорити про "романтичні тенденції" у філософії, "романтичні ілюзії" в соціалізмі, з'являється термін "економічний романтизм", тобто романтизм починає трактуватись як загальнокультурний рух, а не лише напрям чи стиль. Романтизм – не лише "школа в поезії", а й "школа у філософії і науці"; він складався як цілісна культура [2, 18–19]. Тож, характерною рисою романтизму вважається принцип універсальності, що поєднав мистецтво, філософію та науку.

Романтизм змінив світоглядно-естетичні орієнтири, пріоритетного значення набувають почуття, переживання, фантазія, ірраціональність. В середині століття у сентименталізмі такий поворот лише простежувався, а вже наприкінці XVIII – початку XIX ст. набув бурхливого розвитку. Найяскравіше ці ідеї втілював літературний рух у Німеччині під назвою "Буря і натиск". Рання німецький романтизм сформувався як протест проти абсолютизації розуму й проявився у підвищеному інтересі до проблем особистості і внутрішнього світу людини. Відомим представником цього руху був Йоган Гердер, який закликав відмовитись від раціоналістичних ідеалів Просвітництва й підкреслював важливу роль емоційності й чуттєвості в житті як окремої людини, так і цілих народів. Романтики поставили людину у центрі світових сил і законів, підкреслюючи її нерозривний зв'язок з природою, Всесвітом і суспільством. Пізнаючи світ і оцінюючи суспільство, вони керуються не так розумом, як

почуттями, уявою, фантазією. Завдяки саме цим здатностям людина може збагнути все багатство буття [8, 10]. Як пише Ф. Шлегель, «розум – вторинне явище свідомості, він не здатний створювати нове, він може тільки обробляти вже існуюче» [3, 173]. Романтики ж закликають не «обробляти», не «доводити до розуму» природну й суспільну дійсність чи особистість окремої людини, а інтуїтивно проникати в невидимий вищий світ, стверджуючи, що «уява поєднає людину з Божеством» [5, 242].

Близькою до сентименталізму є ще одна характерна риса романтичного світогляду – це яскраво виражене суб'єктивне осмислення автором явищ реальної дійсності, прагнення побачити в ній щось високе, ідеальне. До пошуків ідеалу спонукала навколишня дійсність, яка всупереч сподіванням, була далека від торжества рівності й свободи. Своєрідною основою романтичного світосприймання можна вважати суперечність між теоретично сформованою системою ідеалів і реальною дійсністю, не здатною реалізувати ідеал практично. Романтики висунули новий погляд на особистість та її проблеми. Вони відмовилися від уявлення про постійну залежність людини від Бога та суспільних обставин, побачили в ній безмежність проявів внутрішнього світу, можливості для саморозвитку. Людина для романтиків – «найбільша таємниця, поєднання різнорідних начал, у протиборстві яких відбувається розвиток особистості. Романтики першими поглянули на людину не зовні – з навколишнього середовища, а зсередини – крізь призму її прихованих бажань, мрій, прагнень та ідеалів» [7, 5]. Філософським підґрунтям таких поглядів було вчення німецьких філософів Йогана Фіхте та Фрідріха Шеллінга. У вченні Фіхте найбільш прийнятним для романтизму виявилось твердження про вільну діяльність людського „Я”, яке є уособленням діяльно-творчої основи буття. За його філософією, світ розглядався не як сукупність незмінних речей і готова форма, а як процес безкінечного становлення, який є творчою діяльністю. Ф. Шеллінг, котрий виступив з низкою філософських робіт, розвинув філософію природи, утверджуючи її динаміку через боротьбу суперечностей. Саме з його праць романтики взяли ідеї про безмежність проявів природи, про панування в ній різних стихій. В останній період творчості філософ вважав недостатніми раціональні засоби пізнання світу в усіх проявах. На його думку природа дає зразок цілісності й багатогранності світу, тому для пізнання його треба обирати такі засоби, які б не зводилися до чистої логіки, раціональної схеми, – зокрема, інтуїцію, прозріння, що здатні знайти істину за межею раціонального: у сфері почуттів і підсвідомого [11, 67].

Власне, теоретична концепція романтичного мистецтва сформувалась у колі німецьких естетів і письменників, які були і авторами перших у Німеччині романтичних творів. Серед романтичних об'єднань виокремлюється декілька великих центрів. Першим було засновано в 1797 р. в м. Єна. Тут в університеті викладали брати Шлегелі – Фрідріх і Август Вільгельм. До кола романтиків входили: поет і прозаїк Новаліс, драматург Людвіг Тік, філософ Фіхте. Фрідріх Шлегель, як головний теоретик раннього романтизму, автор програмних положень єнського гуртка, розробив концепцію романтичної поезії та романтичної іронії. У своїх розвідках «Про вивчення грецької поезії», «Критичні фрагменти», «Фрагменти», «Розмова про поезію» наголошував на універсальності романтичної літератури, а також обґрунтовував концепцію історизму [10, 20].

Другий етап розвитку романтизму у Німеччині – гейдельберзький – з 1806 до 1815 рр. Центром романтичного руху в цей період став університет у м. Гейдельберг, де навчались, а потім викладали К. Brentano і Л. Арнім. Особливу роль у формуванні романтичної, зокрема націоналістичної естетики відіграв Й. Гердер. Уже наприкінці XVIII ст. він висунув програму оновлення європейської культури через її звернення до національних, народних джерел. Якщо в класичну добу домінувала наднаціональна естетико-художня парадигма, виведена з античної традиції, то романтизм прийняв народно-національні художні джерела за основу творчості. Найбільш виразно ця настанова була реалізована в одній із найпотужніших течій напряму – фольклорному романтизмі. Прикметно, що сформувалася вона в Німеччині у час, коли ця нація опинилася під владою Франції. Поневолення загострило національні почуття і викликало патріотичний рух опору. Тоді ж активізувалася народно-фольклорна традиція в літературі, насамперед, у творчості митців гейдельберзької школи (А. фон Арнім, К. Brentano, Я. і В. Грімм, Й. фон Айхендорф). Вони розпочали активне збирання фольклорних багатств і створили новий тип поезії – на народнопісенній основі. Брати Грімм привернули увагу до міфологічного пласту народної творчості. Міфологію вони трактували як синкретичну основу національної духовності і як найглибше підґрунтя поезії [9, 207; 6, 5–6].

Центром пізнього романтизму (1815–1848 рр.) стала столиця Пруссії – Берлін. З Берліном пов'язаний найплідніший період у творчості Е. Гофмана, тут же вийшла перша поетична книжка Г. Гейне. Однак у подальшому через широке розповсюдження романтизму по всій Німеччині і за її межами Берлін втрачає свою провідну роль у романтичному русі, оскільки виникає ряд локальних шкіл. Пізньому німецькому

романтизму характерні розчарування і зневіра, почуття безвиході та невідповідності між мрією та дійсністю. Головною цінністю романтиків поруч із любов'ю стає свобода – основна передумова нормального, природного існування особистості й суспільства. Прагнення свободи, заклик до духовного звільнення людини й людства визначають суть багатьох романтичних творів. Ще одна риса романтизму – трагізм. Романтики особливо болісно переживали драматичні суперечності свободи й любові, буденності матеріального світу. Переживати трагізм допомагав специфічний стан душі, який згодом назвали романтичною іронією – це одне з центральних понять естетики німецького романтизму, вперше сформульоване Ф. Шлегелем. Сміх та іронія були засобом розкріпачення свідомості, проявом свободи духу. За допомогою іронії романтики утверджували свій ідеал – вільну особистість, яка незмінно перебувала в центрі уваги [8, 10–11]. Отже, естетика романтизму є насамперед естетика людської свободи.

Після Німеччини практично всі країни Європи проходять через романтизм як форму звернення до внутрішнього духовного світу людини. До 1820 р. романтизм переважно розвивається в німецькій та англійській літературі, а пізніше в літературі й мистецтві Італії, Франції, Польщі та інших країн. Романтизм розкрився як широкий духовний феномен і у США й вплинув на всі сфери життя до середини XIX ст.

Романтичні ідеї не обминули й Україну. Формування романтизму тут сприяло пробудженню національної свідомості, утвердженню історичної самобутності народу, культурних традицій, мови й літератури. Схильність романтизму протистояти жанровому поділу мистецтв була надзвичайно прогресивною для свого часу. Напротивагу класичній теорії високих і низьких жанрів, романтична творчість довела продуктивність художньої взаємодії. Романтизм зруйнував нормативну систему жанрів і змінив її на культ синтезу протилежних рис. На думку романтиків, ніякі норми та правила не повинні стримувати уяву митця, як людини вільної, особливої та незвичайної. Особливої ваги набуває самоцінна людська особистість, і український романтизм тут не був виключенням. Посилена увага до внутрішнього життя особистості, боротьба не тільки проти знеособлення окремої індивідуальності, а й проти знецінення своєрідності цілого народу, – головні мотиви романтичних творів мистецтва [4, 46].

Український романтизм тісно пов'язаний з національно-визвольним рухом, що визначив теми й мотиви цього напрямку. Специфічним проявом українського романтизму став його

націоцентричний характер (на відміну від соціоцентричного західноєвропейського). Так, першим осередком українського романтизму став Харківський університет, в якому у 20-х рр. XIX ст. професор Ізмаїл Срезневський згуртував навколо себе однодумців, які цікавилися класичною німецькою філософією, слов'янськими літературами та етнографією. До гуртка харківських романтиків входили такі вчені та літератори як А. Метлинський, М. Костомаров, Л. Боровиковський, М. Петренко, О. Корсун, О. Шпигоцький, Я. Щоголів. «Літературному романтизму, – як зазначає І. Арендаренко [1], – притаманна типологічна єдність, але разом з тим у ньому виразно проявляється національна своєрідність. Кожна романтична література того чи іншого народу має як загальні концептуальні, так і специфічні риси, зумовлені суспільно-політичними, культурно-історичними та особистісними чинниками. Інакше кажучи, романтизм активізував, з одного боку, зв'язки між літературами різних країн, а з другого, увиразнював самобутність окремого письменства» [1, 4–5]. Романтики визнавали мову як головний чинник формування національної самосвідомості і національно-культурного відродження.

У 40-х рр. XIX ст. другим осередком романтичного руху стає Київський університет. У цей час у Києві створюється Кирило-Мефодіївське братство, до якого входили М. Костомаров, П. Куліш, О. Навроцький та кілька студентів, серед яких були М. Гулак та В. Білозерський. Кирило-Мефодіївське братство проіснувало недовго, на початку 1847 р. члени його були заарештовані. Проте, як зазначає Д. Чижевський, «київська романтика» має свої виразні риси, що сполучують у єдність і геніальні пророчтва Шевченка, і «Книги буття», і перші літературні спроби Куліша ..., головна його риса – уявлення про Україну як живу народну цілість, життєві сили якої не втрачені та не завмерли» [12, 423–424].

Третім осередком українських романтиків стає Львів. Початки національного відродження у Галичині пов'язані з іменами представників так званої «Руської трійці»: М. Шашкевичем, І. Вагилевичем, Я. Головацьким [10, 22]. Український романтизм базується на філософських набутках німецьких романтиків та на власних філософських думках (Г. Сковорода, П. Юркевич та ін.). Свого розквіту романтизм досягає у творчості Т. Шевченка, П. Куліша, М. Вовчка, Є. Гребінки, С. Руданського та ін., збагативши українську літературу такими жанрами як балада, драма, історична поема. В музичному мистецтві романтизм позначений глибоким проникненням у внутрішній світ людини, а також широким використанням фольклорного матеріалу. Особлива щирість і задушевність, багатогранне розкриття внутрішнього духовного світу людини є характерною

ознакою творів українських романтиків. Вперше українські народні мелодії на повну силу зазвучали в опері С. Гулака-Артемівського “Запорожець за Дунаєм”. Ідеї національного відродження втілювались у творчості П. Сокальського, С. Воробкевича, П. Ніщинського, В. Заремби і, звичайно, М. Лисенка, який підніс українську професійну музику до рівня європейського і світового мистецтва.

Обстоювання української національної ідеї і сьогодні надважливе завдання. Як і в епоху романтизму так само гостро постає тема мови – головного чинника формування національної самосвідомості, розвитку культури і мистецтва. Поряд із проблемою збереження власної культури, духовного надбання минулих епох, збереження традицій виникають і вирішуються питання інтеграції на підвалинах загальнолюдських цінностей, які сприятимуть інтеграції у світову культурну спільноту.

Висновки. Таким чином, романтизм як світова культурна епоха, виникаючи у різних національних культурах, виявляв специфічні прояви. Романтизм був неоднорідним явищем, проте в цілому йому властиві: ідеалізація минулих “спокійних” періодів історії; зміщення центру ваги з особи до спільноти (“народу-нації”), яка має свої особливі культурно-психологічні риси, що проявляються у мові, традиціях, звичаях, національній самосвідомості; героїзація видатних осіб, які спроможні зрозуміти й висловити “волю” народу-нації; ірраціональний підхід до пояснення людських прагнень і дій, котрі не можна досягнути розумом, а лише чуттям та інтуїцією; само-цінність людської особистості; відмова від універсалізму історичного процесу й надання переваги особливостям історії окремих народів і держав.

Література

1. Арендаренко І. По дорозі й назустріч (англійська та українська романтичні поезії: порівняльна типологія і поетика). К.: ПЦ “Фоліант”, 2004. 216 с.
2. Берковський Н.Я. Романтизм в Німеччині. Л., 1973.
3. Жирмунський В.М. Німецький романтизм і сучасна мистика. СПб.: Аксиома, Новатор, 1996. 173 с.
4. Калениченко Н. Українська література XIX ст. Напрями, течії. К.: Наукова думка, 1977. 316 с.
5. Лагутина Н.И. «Влечение к свободе»: учение о морали в раннеромантической культуре. Темница и свобода в художественном мире романтизма. М.: ИМЛИ РАН, 2002. 242 с.
6. Наливайко Д. Шевченко, романтизм, націоналізм. *Слово і час*, 2006. Ч. 3. С. 3–21.
7. Ніколаєнко О. Романтизм у поезії: Г. Гейне, Дж. Г. Байрон, А. Міцкевич, Г. Лонгфелло. Х.: Ранок: Веста, 2003. 176 с.
8. Паласюк М. Ідеї німецького романтизму в українській духовній культурі. *Автореферат дис. ... канд. філософських наук. Спеціальність 09. 00. 05 – історія філософії*. Львівський національний університет ім. І. Франка, 2001. 22 с.

9. Пахаренко В.І. Романтизм як відкриття людини. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2013. Вип. 5 (71). С. 205-209.

10. Рєгуш Ю. Романтичні тенденції в поезії Якова Щоголева. *Автореферат дис. ... канд. філологічних наук*. Бердянськ, 2013. 24 с.

11. Руденко Т.П. Особистість у художній творчості романтизму. Взаємозв'язок філософії і літератури. *Вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка*. Вип. 3'2010. С. 65–69.

12. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). Тернопіль: МПП «Презент», за участю ТОВ «Феміна», 1994. 480 с.

References

1. Arendarenko I. (2004). En route and towards (English and Ukrainian Romantic Poets: Comparative Typology and Poetics). K.: PC “Foliant” [in Ukrainian].
2. Berkovskiy N.Ya. (1973). Romanticism in Germany [in Russian].
3. Zhirmunskiy V.M. (1996). German romanticism and modern mysticism. SPb.: Axiom, Novator [in Russian].
4. Kalenychenko N. (1977). Ukrainian literature of the nineteenth century. Directions, currents. K.: Scientific Thought [in Ukrainian].
5. Lagutina N.I. (2002). “Attraction for freedom”: the doctrine of morality in the early romantic culture. Dungeon and freedom in the artistic world of romanticism. M.: IMLI RAS [in Russian].
6. Nalyvajko D. (2006). Shevchenko, romanticism, nationalism. Word and Time. Part 3, 3–21 [in Ukrainian].
7. Nikolajenko O. (2003). Romanticism in poetry: G. Heine, JG Byron, A. Mickiewicz, G. Longfellow. H.: Morning: Vesta [in Ukrainian].
8. Palasjuk M. (2001). The ideas of German Romanticism in the Ukrainian spiritual culture. Extended abstract of the candidate’s thesis. Lviv National University I. Franko [in Ukrainian].
9. Pakharenko V.I. (2013). Romanticism as a discovery of man. Bulletin of Zhytomyr State University. Philological Sciences. V. 5 (71), 205–209 [in Ukrainian].
10. Reghush Ju. (2013). Romantic tendencies in Yakov Shchogolev's poetry. Extended abstract of the candidate’s thesis. Berdyansk [in Ukrainian].
11. Rudenko T.P. (2010). Personality in Romantic Artistic Creativity. The interrelation of philosophy and literature. Bulletin of NTUU “KPI”. Philosophy. Psychology. Pedagogy, 65–69 [in Ukrainian].
12. Chyzhevskiy D. (1994). History of Ukrainian literature (from the beginnings to the era of realism). Ternopil: MPP “Present”, with the participation of LLC “Femina” [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 16.04.2020
Прийнято до друку 18.05.2020*